

Крилова Т. В.,

Гуманітарний інститут НАУ, м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ДЕАГЕНТИВНИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто лінгвокультурну специфіку вираження категорії деагентивності в англійській мові. Охарактеризовано дискурсивно-прагматичні значення різних деагентивних структур.

Ключові слова: семантичні ролі, агент, пропозиція, імпліцитність, імперсоналізація.

The paper focuses on linguistically and culturally specific deagentivisation strategies in English with special emphasis on their discourse and pragmatic meanings.

Keywords: semantic roles, agent, proposition, implicitness, impersonalisation.

Сьогодні взаємозв'язок мов і культур, необхідність їх всебічного вивчення не викликає сумнівів. Мовна картина світу неоднакова у різних народів, і це проявляється в принципах категоризації дійсності, матеріалізуючись в лексиці і граматиці. Але треба ще раз підкреслити, що суттєві особливості мови і тим більше культури, розкриваються при співставленні, порівняльному вивченні мов і культур. Важливим параметром етнокультурних досліджень дискурсу є контрастивно-прагматичний підхід. Контрастивна прагматика є новим напрямком в аналізі дискурсу, де вивчення міжкультурної дискурсивної взаємодії розглядається як процес спілкування між комунікантами, що є носіями різних мовних культур і, як наслідок, різних комунікативних моделей. Окрім власне прагматичних концепцій, в основі цього напрямку лежить також сучасний когнітивний підхід до розгляду взаємовідношень мови і культури, який базується на визначенні культури як спільного для певного культурного соціуму знання. Особливо актуальною ця проблема є при зіставному вивченні культурно-маркованих мовних явищ, коли лінгвокультурна специфіка відчувається надто сильно.

З точки зору лінгвокультурології привертає увагу значна розбіжність в англійських та українських засобах вираження категорії деагентивності. Дана категорія, пов'язана з комунікативною функцією усунення агенсу з поверхневої структури висловлювання, належить до універсальних мовних категорій. Агент (від лат. *agens, agentis* – діючий) розуміється як семантичний відмінок, мисленневий аналог активного діяча-істоти або суб'єкта дії у структурі пропозиції чи предикатно-аргументній структурі [4]. Деагентивні структури кількісно і якісно не збігаються в різних мовах, що підтверджує неогумбольдтіанську тезу контрастивістів про різне

© Крилова Т. В., 2010

членування дійсності та різні способи її позначення в різних мовах [1]. Лінгвістична інтерпретація як позамовних чинників існування цих аломорфізмів (способів концептуалізації, категоризації, опису навколишнього світу), так і власне мовних причин їхнього виникнення в спроможі наблизити результати міжмовного зіставлення до визначення національної специфіки систем зіставлюваних мов.

До власне мовних причин розбіжностей в засобах вираження категорії деагентивності в англійській та українській мовах належать розбіжності в граматичній будові двох мов. У першу чергу слід назвати більшу формалізованість структури англійського речення, що виявляється в її формально вираженій бінарності – типовій тенденції аналітичних мов до неодмінно двочленної схеми. У цьому плані можна констатувати крайню обов'язковість бінарної схеми англійського речення на фоні порівняно вільної структурної типології речення українського, характерної для флективних мов і пов'язаного з цим різномайття синтаксичних варіантів одночленних речень. Неоднорідність одночленних речень з погляду функціонального значення і їх значна поширеність серед інших синтаксичних побудов характерні для всіх слов'янських мов. І навпаки, функціональній різноманітності одночленної моделі в українській мові відповідає така сама значна питома вага формально-дwochленного типу в англійській мові. Тому для передачі значень деагентивності в українській мові переважно використовуються односкладові конструкції (безособові, неозначено-особові і узагальнено-особові), в той час як в англійській мові дана категорія виражається двоскладовими конструкціями.

Найбільш поширений спосіб, у який можна уникнути називання діяча в англійській мові – пасивні конструкції. Через те, що англійська мова втратила свої безособові конструкції і не змогла перейняти чужих, в ній надзвичайно сильно розвинувся пасив (як особових так і неособових форм дієслова). Прямий зв'язок між розвинутою категорією пасиву та нечисленністю безособових конструкцій відмічала ще в 1945 році М. М. Гухман [2]. Якщо зважити на меншу поширеність пасивних дієслівних форм в українській мові та більшу порівняно з англійською мовою різноманітність засобів вираження безособовості, вимальовується певний тип співвідношення категорій безособовості і пасивності, а саме, обернено-пропорційна залежність.

Однак з іншого боку слід відмітити, що, хоча пасив є найбільш частотним засобом опущення агенту дії в англійській мові, його частотність навіть в таких найбільш типових для нього текстах як наукові, не перевищує 30% [6] від загального вжитку дієслівних форм. Прихильники простого стилю, вважають, що переобтяжений пасивними конструкціями англійський текст стає надто алегоричним, надто абстрактним і важким для сприйняття, в той час як активні конструкції сприймаються як більш

природні та комфортні. Той факт, що англійський синтаксис тяжіє до активних конструкцій, має лінгвокультурну основу. Згідно лінгвокультурної традиції в англійських висловлюваннях головна орієнтація – на діяча, оскільки в англомовній культурі люди більш схильні вважати, що вони здібні до контролю над навколишнім середовищем, тому участь матеріального об’єкту-особи в подіях дійсності, а також його пріоритетність в них підкреслюється першочерговою вказівкою на нього. Навпаки, для української лінгвокультурологічної традиції цей прийом майже не характерний, оскільки особистісність, орієнтація на діяча, українській мові властива в значно меншому ступені, і дійсність в україномовному тексті часто представлена безособово. Вже стало традиційним протиставляти англо-саксонську ментальність (інтерпретацію дійсності) слов’янській саме за ознакою активність, дієвість, контроль ситуації і пасивність, відсутність контролю [3]. Саме тому наряду з пасивними конструкціями в англійській мові можна виділити низку культурно-специфічних формально-двочленних деагентивних структур активного типу – (1) структури з неагентивним підметом, (2) структури з неозначеними займенниками, (3) структури з неперехідними дієсловами ергативного типу, (4) прикметники з суфіксом -able (5) номіналізації, (6) структури з іменниками загальної семантики типу *people*, (7) структури з прилівниковими парентезами:

(1) *Even if health care reform loses Democrats’ votes, it’s the right thing to do.*

(2) *What we have been watching these past decades is the steady shifting of public responsibility onto the private sector to no discernible collective advantage.*

You find this species in South America.

Everyone also knows that George W. Bush is a square peg in that round hole.

(3) *The trousers wash easily.*

(4) *All the parts are easily installable.*

(5) *It is common wisdom that when the US sneezes, Mexico catches a cold.*

There can be no justification for these appalling acts of terrorism.

(6) *People / they say that time heals all pain.*

(7) *Predictably, therefore, the consequences of “competitive” buses – except in London where there is enough demand to go around– have been an increase in costs assigned to the public sector.*

Реченнєва модель з неагентивним підметом (1) є значно більш поширеною в англійській мові ніж в українській. Усунення агенсу дії з поверхневої структури речення здійснюється шляхом заміщення позиції синтаксичного підмету неагентивними елементами семантичної пропозиції, а саме: 1) пацієнтом (*The project got a lot of discussion*), 2) каузативом (*Water shortages, exacerbated by the relentless demands of a rapidly growing economy, create the main long-term worries.*), 3) локативом (*The*

severest-hit regions of Henan and Anhui will see their wheat harvest down by about 20 percent), 4) темпоративом (*Post-war period saw major changes in the economic position of all countries*), 5) інструментативом (*The smart phones increasingly communicate over so-called 3G cellular networks that allow faster Web browsing and sending and receiving of e-mail.*) і т. д.. Переклад таких речень вимагає синтаксичних трансформацій з урахуванням семантики синтаксичного суб'єкту. Трансформація пояснюється різною лексико-семантичною сполучуваністю іменників-неістот в англійській та українській мовах та більшою поширеністю персоніфікації в англійській мові, у порівнянні з українською, що призводить до необхідності зняття цього явища при перекладі.

Деагентивізація співмірна з низкою дискурсивно-прагматичних функцій. З одного боку, можливість елімінації суб'єкта є ефективним чинником компресії, логічного акценту, когезії тексту. З другого боку, імперсоналізація використовується як засіб реалізації дискурсивних стратегій негативної та позитивної ввічливості [5] – дистанціювання (тобто зменшення впливу на адресата), вуалювання негативної думки та вияву солідарності з адресатом. Вибір синтаксичної конструкції здійснюється в залежності від комунікативного наміру адресанта.

Так, пасивні конструкції в англійській мові мають найвищу частотність вживання в науковому дискурсі і найнижчу – в усній комунікації. Науковий письмовий дискурс передбачає чітку систему когезивних засобів, і пасивні конструкції тут використовуються як засіб зв'язку, будучи одночасно засобом логічного виділення: *There are an estimated 15 million places along our genomes where one base can differ from one person or population to the next. By mid-2007, more than 3 million such locations, known as single-nucleotide polymorphisms (SNPs), had been charted.* В одних випадках при вживанні пасиву діяч невідомий, в інших його ідентифікація можлива завдяки контексту: *A mixed methods analysis was undertaken using 722 responses to an open-ended question on a health care access survey instrument.* В даному прикладі автор персоніфікований, але сам він немов намагається відсторонитися від свого тексту, щоб надати більшої уваги повідомленню, зробити його більш об'єктивним. Останній приклад є типовим для наукового тексту, де виклад інформації іде від третьої особи однини, тобто автор не розкриває себе, виступаючи таким чином у ролі стороннього, об'єктивного спостерігача, який неупереджено описує події, а, отже дає можливість адресату сформулювати власне ставлення до запропонованих фактів. Тобто стратегія “зменшення” впливу на адресата досягається через тактики скромності, створення “ефекту об'єктивності”. Для зменшення категоричності пасивні структури вживаються і в інших типах текстів, наприклад в ділових листах: *As was requested by you, we enclose a detailed quotation with prices.* В ділових листах пасивні конструкції роблять текст

більш офіційним та статичним. В політичних текстах пасивні конструкції часто використовуються для реалізації стратегії вуалювання негативної думки: *There has been no progress toward an independent judiciary, and the corrupt bureaucracy has been allowed to expand*. В політичних промовах пасив розглядається як навмисна тактика “уникнення відповідальності”, як у відомому висловлюванні, зробленому Р. Рейганом про незаконну торгівлю зброєю, що була викрита засобами масової інформації *Mistakes have been made*, де не ясно, чия вина малася на увазі, країни, уряду, військових чи самого президента.

Номіналізації і парантетичні прислівники створюють більш ярко виражений ефект імперсоналізації ніж пасивні конструкції і, як наслідок, виражають вищий ступень неімпозитивності, а значить і офіційності, пор.:

a. *We regret that we cannot...*

b. It is regretted that we cannot...

c. It is our regret that we cannot...

d. Regrettably, we cannot.

Головною текстуальною функцією структур з неагентивним підметом є комунікативна функція. Переміщення неагентивного елемента на місце підмета супроводжується змінами в логічному акценті висловлювання, а ситуативне значення фрази залишається незмінним. Вони також є ефективним чинником економії засобів вираження, компресії компонентів висловлювання, забезпечуючи таким чином лаконізм, місткість висловлювання та зв'язність тексту. Ці структури часто використовуються в наукових та медіа текстах.

У структурах з неперехідними дієсловами ергативного типу та прикметниками з суфіксом -able дієслово-предикат означає дію, яка виражає максимально узагальнений потенційний агент, що не пов'язаний ані з мовцем, ані з адресатом, а сприймається як абстрактний людський суб'єкт. Ці структури мають високу частотність в науково-технічних та рекламних текстах: *Spandex adapts to your figure. Scale factor is easily adjustable*. Такі конструкції за семантикою добре співвідносяться з прагматикою рекламного тексту тому, що сама імплікація гіпотетичного агенсу створює ситуацію, в якій відбувається імпліцитна апеляція до потенційного покупця із запрошенням протестувати товар.

У структурах з неозначеними займенниками, і структурами з іменниками загальної семантики дія може співвідноситися з двома типами імпліцитного агенсу – б'єктом, яким потенційно може бути будь-яка людина (*There is great nostalgia and affection and pride when you work there.*) та суб'єктом, що може бути ототожнений з конкретною особою чи обмеженою групою осіб (*He got irritated when you started after him*). В науковому дискурсі за допомогою цих структур реалізується стратегія вияву солідарності з адресатом (залучення читача до співпраці, формування спіль-

ної думки). Так зване авторське *we* втягує адресата у процес роздумів залучаючи його до наукового загалу, оскільки завдання автора не лише повідомити читачеві нову інформацію та досягти її адекватного розуміння, але й налаштувати адресата на довірливе ставлення до змісту того що повідомляється: *The tinier we make the hole, the smaller dot the photograph should reproduce*. Іноді в науковому дискурсі займенник *we* в цій функції вживається в питальних реченнях, які завжди є орієнтованими на адресата, в іншому випадку вони втрачають будь-який зміст. Їх мета – створити проблемну ситуацію, зацентрувавши увагу на конкретному моменті та втягнути адресата в науковий диспут: *Why don't we notice the mass increase predicted by relativity theory in ordinary life?*

Питання взаємозв'язку між вибором, вживанням та інтерпретацією засобів, що представляють агенса імпліцитно, викликають нагальну необхідність аналізу категорії деагентивності саме на засадах дискурсивної прагматики. Оскільки культурно-прагматична адекватність дискурсу складає один із найважливіших аспектів успішного комунікативного процесу, успіх перекладача як посередника між двома культурами у великій мірі залежить від вміння правильно вибрати лінгвістичні засоби для передачі повідомлення з метою досягнення впливу перекладу, що рівнозначний впливу оригінала.

Побудова дискурсу конкретного типу потребує від перекладача “залучення” різних типів умінь і навичок, зокрема, добору мовних засобів, які відповідають конкретним культурно-обумовленим стратегіям спілкування з метою уникнення прагматичних девіацій, пов'язаних з комунікативними компетенціями мовців, законами їхньої мовленнєвої діяльності. Це приводить до “переписування” перекладу з точки зору культури, що приймає з використанням перекладацьких прийомів натуралізації та адаптації для уникнення так званого “дискурсивного акценту”.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. Г. В. Рамишвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
2. Гухман М. М. Конструкции с дательным-винительным падежом лица индоевропейских языках. // Известия Академии наук Союза ССР. Отделение литературы и языка IV, 3-4. – 1945. – С. 148–157.
3. Вежбицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVIII: Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 336 – 339.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Brown P., Lewinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.
6. Givón, T. On Understanding Grammar. – NY: Academic Press, 1979. – 379 p.